

AZƏRBAYCANDA ƏRZAQ BAZARININ VƏZİYYƏTİ VƏ İNKİŞAF MEYLLƏRİ

A.H.ƏLİYEV, aspirant
Azərbaycan ET KTİ və Tİ

Respublikamızda iqtisadi sistemin transformasiyası xüsusilə ilk dövrlərdə kifayət qədər elmi əsaslarla həyata keçirilmədiyinə görə iqtisadiyyatın bütün sahələrində, eyni zamanda aqrar-ərzaq sahəsində, bir sıra problemlərlə müşayiət olundu. Ümumi iqtisadi problemlərlə yanaşı, milli ərzaq məhsullarına tələbin azalması kimi spesifik problemlər də həmin dövrün xarakterik cəhətinə çevrildi. Təəssüf ki, bir sıra milli ərzaq məhsullarına olan tələbat bu gün də aşağı səviyyədədir. 1992-ci ildən etibarən kənd təsərrüfatında sərbəst qiymətdən istifadənin genişləndirilməsi, kənd təsərrüfatı məhsulları ilə sənaye məhsulları arasında qiymət tarazlığının pozulması, idxal məhsulları ilə yerli məhsulların qiyməti arasındakı nisbətin nəzərə alınmaması, dövlətin bu proseslərə müdaxiləsinin zəif olması, hətta bəzi hallarda tamamilə kənarda qalması bu sahədə fəaliyyət göstərən müəssisələrə milyardlarla zərər vurmuşdur. Dövlətin bu sahəyə verdiyi subsidiyaları dayandırması ərzaq məhsullarının qiymətlərinin artmasına və ölkəyə kənardan aşağı qiymətlə bəzən keyfiyyətsiz ərzaq məhsulları idxalının genişlənməsinə şərait yaratdı. Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçıları məhsullarını orta rentabellik səviyyəsinə uyğun qiymətlə reallaşdırma bilməyib, növbəti il üçün istehsalı azaldı və hətta dayandırıldı. Daha doğrusu kənd təsərrüfatı müəssisələrinin istehsal etdikləri məhsulun maya dəyərinin belə idxal edilmiş məhsulların satış qiymətindən yuxarı olması həmin müəssisələri fəaliyyətlərini dayandırmaq məcburiyyətində qoydu. Məhz dövlətin qiymətləri tənzimləməsinin nəticəsi idi ki, 1990-cı ildə respublikamızın kənd təsərrüfatı müəssisələri 28,7% rentabelli işlədiyi halda 1997-ci ildə 16,5% zərərlə işləmişdir. Nəticədə ölkədə aqrar-ərzaq məhsulları ilə özünü təmin etmə səviyyəsi kəskin şəkildə aşağı düşmüş və beləliklə respublikamız bir sıra ölkələrin məhsullarının reallaşdırılması üçün açıq bazara çevrilmişdir. Belə şəraitin yaranması, yəni idxalın təzyiqi ilə yerli istehsalın çətin vəziyyətə düşməsi ölkənin ərzaq bazarını

idxaldan tam asılı vəziyyətə salaraq ərzaq təhlükəsizliyi problemini kəskinləşdirdi.

Qiymətlərin liberallaşdırılması, dövlətin bazara müdaxiləsinin dayandırılması, eyni zamanda ölkə daxilində ayrı – ayrı sahələrin məhsulları arasındakı qiymət proporsiyasının da pozulmasına səbəb oldu. Buradan belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, ölkənin ərzaq təhlükəsizliyini təmin etmək, milli istehsalçıların maraqlarını qorumaq, sahələrarası qiymət paritetliyini təmin etmək üçün dövlətin iqtisadiyyata müdaxiləsi zəruridir. Çünki bazar özü-özünü tənzimləmə mexanizminə malik deyil. Bazarın kənar müdaxilə olmadan özünü tənzimləməsi yalnız lazımi məqamlarda dövlətin onu öz axarına buraxdığı anlarda qısa müddətdə baş verə bilər.

Bütün qeyd olunanlardan belə nəticəyə gəlmək olar ki, ölkədə ərzaq bazarını qorumaq üçün dövlət iqtisadi mexanizmlər vasitəsilə tənzimləmə siyasətini həyata keçirməlidir. Bununla belə, eyni zamanda sərbəst və tənzimlənən bazar şəraitində dövlətin iqtisadi maneə həddini müəyyən etmək zəruridir. Çünki dövlətin müdaxiləsinin həddən çox olduğu şəraitdə də iqtisadiyyatın normal fəaliyyəti pozulmuş olur, əsasən məsrəflər artır.

Özünü təmin etmə anlayışı ilə aqrar-ərzaq sektorunun dəstəklənməsinin zəruriliyi arasında hansı məntiqi əlaqə mövcuddur? Bəzi qeyd-şərtlərlə belə demək olar ki, özünü təmin etmə əmsalı aşağı olan vəziyyətdə, aqrar ərzaq məhsullarına olan tələbatı ödəmək məqsədilə xarici bazarlardan məhsulların idxal edilməsi mümkün olmayanda ölkə öz əhalisini zəruri ərzaq məhsulları ilə təmin edə bilmir. Buradan da ərzaq təhlükəsizliyi problemi meydana çıxır.

Əhalinin ərzaq təhlükəsizliyini təmin etmək üçün özünü təmin etmə səviyyəsinin yüksəldilməsi zəruridir. Əvvəldə qeyd etmişdik ki, aşağı qiymətlərlə ölkəmizə gətirilən aqrar - ərzaq məhsulları milli istehsalımızı çətin vəziyyətə saldı, təsərrüfatlarımızın dağılmasına gətirib çıxartdı və ərzaq asılılığı vəziyyətinə düşdük. Ölkəmizin düşüüyü belə bir vəziyyət bir daha ərzaq

təhlükəsizliyi ilə bağlı müəyyən tədbirlər görülməsinin zəruriliyindən xəbər verir. Bu məqsədlə ümummilli liderimiz Heydər Əliyev 2 mart 2001 – ci il tarixli 640 sayılı sərəncamı ilə «Azərbaycan Respublikasının Ərzaq Təhlükəsizliyi Proqramı»nı təsdiq etmişdir. Proqramda ərzaq təhlükəsizliyi siyasətinin həyata keçirilməsi istiqamətləri müəyyənləşdirilmiş, konkret tədbirlər qeyd olunmuş, onların icrası müddəti və cavabdeh təşkilatlar göstərilmişdir.

Respublikamızda aqrar islahatların I mərhələsi artıq başa çatdırılmışdır. Bunlara baxmayaraq respublikamızda aqrar – ərzaq bazarının formalaşması və qorunması ən aktual məsələ olaraq qalır.

Hazırda respublikamız bazar iqtisadiyyatına keçid dövrünü yaşayır. Keçid dövrü əsasən iki istiqamətdə reallaşdırılır. «Şok terapiyası» dediyimiz radikal xarakterli bir sıra tədbirlərin qısa müddətdə həyata keçirilməsi və II təkamül və ya «qradalizm» siyasəti adlandırılan mərhələli islahatlar vasitəsilə.

Radikal xarakterli tədbirlərin kompleks modeli ilk dəfə Şərqi Avropa ölkələrində, Polşada və Çexiyada reallaşdırılmışdır. «Qradalizm siyasəti» adlandırılan ikinci model isə köhnə sosialist iqtisadiyyatının təkamül yolu ilə bazar təsərrüfatçılıq sistemə transformasiyasını özündə əks etdirir.* (*S.Salahov «Planlı təsərrüfatdan bazar iqtisadiyyatına keçid və iqtisadi inkişaf modelləri» mövzusunda beynəlxalq elmi konfransın materialları səh.118). Çin keçid dövründə II siyasi kursu əsas tutaraq iqtisadi inkişafının bu günkü mərhələsinə gəlib çıxmışdır.

Keçid dövrünü yaşayan respublikamız iqtisadi sistemin yeni formasına radikal xarakterli tədbirlərlə başladı. Mövcud olan kolxoz, sovxoz və təsərrüfatlararası müəssisələrin fəaliyyəti islahatlar nəticəsində dayandırılaraq onların bazasında xüsusi mülkiyyətə əsaslanan 37000 özəl qurum yaradıldı. Azərbaycanda həyata keçirilən iqtisadi islahatların özünəməxsusluğu, onların aqrar sahədən başlanmasından ibarət oldu. Həyata keçirilən bütün tədbirlərin məqsədi ölkədə aqrar- ərzaq məhsulları istehsalı səviyyəsini inkişaf etdirməkdən ibarət olmuşdur. Bu məqsədlə Respublika Prezidentinin 22 mart 1999-cu il tarixli fərmanı ilə kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalçıları, torpaq vergisi istisna olmaqla qalan bütün ödəmə və vergilərdən 5 il

müddətinə azad edilmişlər. Həmin vergi və ödəmələr üzrə istehsalçıların 300 mlrd. manata yaxın borcları bağışlanmışdır.

Yeni əsrin əvvəllərindən başlayaraq ölkədə sahibkarlığın inkişafı üçün daha geniş imkanlar açılmışdır. Respublika Prezidentinin 2002-ci ildə verdiyi fərmanlar (17 avqust 2002-ci il tarixli «Azərbaycan Respublikasında kiçik və orta sahibkarlığın inkişafının Dövlət Proqramı (2002-2005-ci illər)», 27 avqust 2002-ci il tarixli «Azərbaycan Respublikasının Sahibkarlığa Kömək Milli Fondu haqqında», 10 sentyabr 2002-ci il tarixli «Azərbaycan Respublikasında sahibkarlığın inkişafına dövlət himayəsi sahəsində əlavə tədbirlər haqqında», 28 sentyabr 2002-ci il tarixli «Sahibkarlığın inkişafına mane olan müdaxilələrin qarşısının alınması haqqında» və İqtisadi İnkişaf Nazirliyinin bu sahədə apardığı işlər sahibkarlığın inkişafı qarşısında duran süni sədləri aradan qaldırmağa kömək etmiş və bu fəaliyyət sferasının hüquqi bazasını möhkəmləndirmişdir.

Dövlətin məqsədi bütün bu tədbirləri həyata keçirməklə daxili istehsalı elə səviyyədə saxlamaqdır ki, ölkəyə ərzaq məhsullarının idxalı qarşısında hər hansı maneə yarananda əhalinin ərzaq istehlakının səviyyəsi və strukturu kəskin pisləşməsin. Milli ərzaq təhlükəsizliyindən danışarkən, eyni zamanda beynəlxalq təşkilatların təhlilində də ümumi qayda olaraq ərzaqla özünü təmin etmənin hüdud göstəricisi 70% qəbul edilib. Yəni ölkədə istehlak olunan ərzaq məhsullarının 30%-ə qədərini idxal hesabına ödənməsi normal hal kimi qiymətləndirilə bilər və bu hədd ərzaq təhlükəsizliyi problemi yaratmır. Əhalinin ərzağa olan tələbatının ödənilməsində idxalla yerli istehsalın hüdud normasını müəyyənləşdirərkən ölkədə iqtisadi və siyasi vəziyyəti də nəzərə almaq lazımdır. Ərzaq məhsulları istehsalı üçün əlverişli şərait olan ölkələrdə əhalinin tələbatının ödənilməsində daxili istehsalın minimal həddini nisbətən yuxarı da götürmək olar. Yaxud əksinə, istehsal üçün səmərəli şərait olmayan ölkələrdə bu həddi bir qədər aşağı götürmək olar. Ərzaq təhlükəsizliyindən danışarkən onu da qeyd etmək lazımdır ki, ölkədə əhalini ərzaqla təmin etmək üçün idxal edilən ərzaq məhsulları 30%-dən aşağı, əhalinin qidalanması fizioloji normalardan az olması halı da rast gəlinəndir. Burada idxalın aşağı olmasına səbəb isə ölkənin maliyyə-iqtisadi

imkanlarının idxala imkan verməməsidir. Burada demək olmaz ki, ölkədə ərzaq təhlükəsizliyi problemi yoxdur, çünki ərzaq təhlükəsizliyi ona verilən tərifdən də göründüyü kimi, insanların sağlam həyatının təmin olunması üçün onlara daim kifayət qədər ərzağın çatdırılması kimi müəyyən edilir. Təhlükəsizliyin əsasında ərzağın kifayətliliyi və insanların onu fiziki və iqtisadi cəhətdən almaq bacarığı durur.

Milli ərzaq təhlükəsizliyi birinci növbədə ölkə əhalisinin zəruri həcmdə və zəruri çeşiddə qida məhsulları ilə təmin edilməsi ilə müəyyən edilir. Bu halda «zəruri həcmdə və zəruri çeşiddə» qida məhsulları insanın:

- a) zəruri fiziki aktivliyini,
- b) fiziki cəhətdən normal böyümə və inkişafını,
- c) tibbi-bioloji baxımdan sağlam yaşamağını təmin etməlidir. Bu baxımdan ərzaq təhlükəsizliyinin meyarı istehlak olunan ərzağın insanların qida enerjisinə, qidalı maddələrə və mineral maddələrə tələbatlarını ödəməsidir. (*H.A. Xəlilov Milli ərzaq təhlükəsizliyi: bazar transformasiyaları və iqtisadi qloballaşma amilləri səh. 21.) Qeyd olunduğu kimi ərzaqla özünütəmin etmə səviyyəsinin aşağı olmasından asılı olmaya-raq insanların fiziki aktivliyini, normal böyümə və inkişafını, tibbi-bioloji baxımdan sağlam yaşamasını təmin etmək dölətin qarşısında duran ən mühüm vəzifədir. Azərbaycanda ərzaq məhsulları istehsalının səviyyəsi buna imkan vermədiyinə görə əhalinin tələbatının ödənilməsində idxal məhsullarından istifadə edilməsi dövrün tələbinə çevrilmişdi.

Xarici ölkələrlə sabit iqtisadi əlaqələr qurmaqda dölətin prioritet məqsədlərindən biri də bundan ibarətdir. Artıq bu sahədə xeyli nailiyyətlər əldə edilmişdir. Azərbaycan bir çox yaxın və uzaq xarici ölkələrlə iqtisadi münasibətlər qurmuşdur. Son dövrlər, xarici ticarət fəaliyyətində yüksək nəticələrə nail olur. Təkcə 2001-ci ildə ölkəmiz 123 xarici dövlətlə ticarət əməliyyatları aparmış, xarici ticarət dövriyyəsinin ümumi həcmi 3753,3 milyon ABŞ dolları, o cümlədən idxal 1439 milyon, ixrac 2314,3 milyon ABŞ dolları olmuşdur. Aqrar-ərzaq məhsullarının xüsusi çəkisi idxalın strukturunda 16,3%, ixracın strukturunda isə 1,5% təşkil etmişdir. Ticarət dövriyyəsinin 61,8%-ini ixrac, 38,2%-ini idxal təşkil etmişdir. Xarici ticarət əlaqələrinin 82,2%-i,

o cümlədən idxalın 68,9%-i, ixracın 90,4%-i uzaq xarici dövlətlərlə aparılmışdır. Xarici ticarət dövriyyəsinin 17,8%-i, o cümlədən idxalın 31,1%-i, ixracın 9,6%-i MDB üzvü olan ölkələrlə aparılmışdır. Əvvəlki illə müqayisədə xarici ticarət dövriyyəsinin ümumi həcmi 28,4%, o cümlədən ixrac 32,6%, idxal 22,1% artmışdır.

Regional inkişafın sürətləndirilməsi aqrar-ərzaq bazarının səmərəliliyinin mühüm aspekti hesab edilməlidir. Hazırda Azərbaycanın bütün ərazilərində regionların inkişafı proqramına əsasən bir sıra işlər görülür. Gədəbədə kartof emalı zavodunun tikintisi planlaşdırılır. İlk hesablamalara görə bu tikinti üçün 3-4 mln. ABŞ dolları tələb olunur. Bank sektoru aqrar sahəyə nüfuz etməklə iqtisadi fəallığa təkan verə bilər. Məsələn Atabank Şəmkirdə broylerlərdən ərzaq məhsulları istehsalı zavodu tikməyə hazırlaşır. Bu layihələr 500 nəfər yerli əhalinin işlə təmin olunmasına şərait yaradacaq. «Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət proqramı»nda Abşeron rayonunda zeytun təsərrüfatının bərpası və inkişafı nəzərdə tutulur.

«Ərzaq təhlükəsizliyi» termini dünya praktikasında ərzaq bazarının vəziyyətini qiymətləndirmək üçün istifadə edilir. Buna görə də ərzaq bazarı, onun vəziyyəti, bazarın daxili ehtiyatlar hesabına təmin edilməsi məsələsinə xüsusi önəm verməklə ərzaq təhlükəsizliyi probleminin həllinə maksimum dərəcədə çalışmaq lazım gəlir. Bu sahədə mərhum prezident Heydər Əliyev, eyni zamanda onun davamçısı olan İlham Əliyev çox mühüm işlər görmüşlər. Azərbaycanda qeyri-neft sektoruna investisiya cəlb edilməsinin zəruriliyi prezident İlham Əliyevin bütün nitqlərində xüsusi olaraq qeyd olunur. Hazırda bütün rayonlarda bu sahədə işlər görülür. Xaçmazda «Azərsun Holding» şirkətlər qrupu tərəfindən 14 milyon dollar sərmayə qoyularaq Almaniya və İtaliyadan gətirilmiş ən müasir avadanlıqlarla təchiz edilmiş «Qafqaz» konserv zavodu fəaliyyətə başlamışdır. Burada 350-ə qədər işçinin çalışması nəzərdə tutulmuşdur. Bundan əlavə 17000 istehsalçı istehsal etdiyi məhsulu bu zavoda sata biləcək.

Siyəzəndə ölkə səviyyəsində nəhəng müəssisə sayılan «Siyəzən broyler» fabriki bərpa edilib istifadəyə verildikdən sonra 1300-dən çox işçi çalışır. Burada ayda 800 ton ət və 1,4 milyon yumurta istehsal olu-

nur. Ümumilikdə Azərbaycan keçmiş SSRİ respublikaları içərisində sərmayə qoyuluşuna görə qabaqcıl yerlərdə gedir. Buna baxmayaraq sərmayələrin əsasən qeyri-ərzaq sahəsinə qoyulması bu sahədə mövcud imkanlardan lazımınca istifadə etməyə imkan vermir. Bu sahədə hələ çox işlər görülməsi tələb olunur. Çünki Azərbaycan respublikasının potensialı imkan verir ki, aqrar-sənaye ölkəsi kimi bir sıra ərzaq məhsullarının ixracatçısına çevrilsin. Biz ərzaq təhlükəsizliyini qorudan iqtisadi və son nəticədə milli təhlükəsizliyi qoruya bilmərik. Ölkədə sosial, iqtisadi, siyasi sabitliyin qorunub saxlanmasını təmin edən başlıca şərtlərdən biri də ərzaq təhlükəsizliyi ilə bağlıdır.

Liberal alimlər (M. Fridman, A. Marşal, Y. T. Qaydar və başqaları) ərzaq probleminin hər bir ölkənin daxilində tam həll edilməsinin əleyhinədir. (S. V. Salahov İqtisadiyyat qəzeti 8-14 oktyabr 2004). Bizim fikrimizcə keçid dövrünü yaşayan Azərbaycan Respublikasında xüsusilə 11 sentyabr hadisələrindən sonra belə şərtlərə önəm verilməsi və ölkənin iqtisadi sahədə həyata keçirdiyi tədbirlərdə tətbiq edilməsi sosial-iqtisadi vəziyyəti maksimum dərəcədə gərginləşdirə bilər. Eyni zamanda onu da nəzərə almaq lazımdır ki, müasir dünyada beynəlxalq səviyyədə sürəkli çağırışlara baxmayaraq, ərzaq siyasi təzyiq vasitəsi kimi geniş istifadə edilə bilər. Buna görə də dövlətin milli mənafeyini, iqtisadi müstəqilliyini təmin etmək üçün ərzaq təminatında xaricdən asılılığı maksimum azaltmaq tələb olunur. Əvvəllər biz dünya bazarının xarakteristikasından danışarkən onun dinamikliyini, dəyişkənliyə doğru meyli olmasını qeyd etmişdik. Belə şəraitdə ərzaq probleminin ölkə daxilində həllindən imtina edərək, beynəlxalq əlaqələrə ümid bağlamaqla, dünya bazarında qiymətlərin artması nəticəsində ölkənin ərzaq təhlükəsizliyi problemini aktuallaşdırmış olarıq.

2003-cü il dekabr ayında prezident İlham Əliyev «Azərbaycan Respublikasında sosial-iqtisadi inkişafın sürətləndirilməsi tədbirləri haqqında» fərman imzalamışdır. Həmin fərmanda qarşıya çox mühüm əhəmiyyət kəsb edən vəzifələr qoyulmuşdur, aqrar sektorda islahatların ikinci mərhələsinə başlamaq, fermer təsərrüfatlarına dövlət qayğısını artırmaqla bağlı tədbirlər nəzərdə tutulmuşdur. Bu məqsədlə kənd yerlərində infrastrukturun yaxşılaşdırılması,

fermer təsərrüfatlarının maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi, emal müəssisələrinin yaradılması işləri geniş miqyasda həyata keçirilməlidir.

İqtisadi sahədə davam etdirilən siyasət nəticəsində qeyri-neft sektorunun xüsusi çəkisi ÜDM-un strukturunda artmağa doğru meyllidir. İnvestisiyaların strukturunda da bu proses gedir. Bütçə gəlirlərinin formalaşmasında qeyri-neft sektorunun payı artır.

Biz respublikada ərzaq bazarının inkişafından, ümumiyyətlə aqrar sahədə inkişafa nail olmaq məqsədindən danışarkən, artıq birinci mərhələsinin başa çatmış olduğu aqrar islahatları xüsusi olaraq qeyd etməliyik. İnkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsini öyrənərkən onun şahidi oluruq ki, aqrar istehsal sahəsində müvəffəqiyyət qazanmaq üçün istehsalçı ilə torpağın müstəqim birləşdirilməsini təmin edən münasibətlərin qurulması zəruri şərtidir. Azərbaycan Respublikasında həyata keçirilmiş olan aqrar islahatlar məhz bu məqsəd üçün torpaqların kəndlilərə paylanmasını təmin etmişdir. (Azərbaycanda həyata keçirilmiş olan iqtisadi islahatların növbəti özəlliyi də bundan ibarətdir) «Torpaq islahatı haqqında» Azərbaycan Respublikasının qanununda kənd təsərrüfatı təyinatlı torpaqların istehsalçının xüsusi mülkiyyətinə verilməsi, mülkiyyətçinin torpağı icarəyə vermək, satmaq, bağışlamaq, dəyişmək, girov qoymaq, vərəsəlik üzrə və irsən vermək hüquqlarının təsbit edilməsi istehsalçının torpağa olan marağını nəzəri-hüquqi baxımdan təmin etmişdir. Bununla bərabər kənd təsərrüfatı istehsalçılarına vergi tətilləri elan edilmişdir, onlara güzəştli kreditlərin təqdim olunması, gömrük tarifləri vasitəsilə yerli istehsalçıların bir sıra ölkələrin dempinq siyasətindən qorunması kimi tədbirlər həyata keçirməklə iqtisadi mexanizmlər vasitəsilə onların istehsala olan marağı yenidən bərpa edilməkdədir. İslahatların ikinci mərhələsində isə məqsəd konkret olaraq real səmərə əldə etməkdir. Belə ki, Azərbaycanda ərzaq bazarı yerli məhsullarla doyurulmaqla bərabər, ölkənin ixrac potensialı genişləndirilməlidir. Bu sahədə hələ də qalmaqda olan bir sıra problemlər isə tezliklə öz həllini tapmalıdır. Ərzaq məhsullarının əsasını təşkil edən kənd təsərrüfatı məhsullarının sığortası ilə bağlı işlər aparılsa da, konkret tariflər qəbul edilməmişdir. Bundan başqa lizinq

haqqında söhbətlər getsə də hüquqi bazasının möhkəmləndirilməsi sahəsində konkret addımlar atılmalıdır.

Bildiyimiz kimi keçmiş SSRİ tərkibində olduğumuz dövrdə respublikamızın daxili tələbatından çox istehsal etdiyi sahələr də SSRİ dağıldıqdan sonra respublikalar arasında əlaqələr kəsildiyindən və həmin məhsulların emalı dünya bazarında mövcud olan səviyyəyə cavab verə bilmədiyindən tənəzzülə uğradı. Heyvandarlıq məhsullarının istehsal səviyyəsi isə ixtisaslaşmanın mərkəzdən müəyyən edildiyinə görə əvvəldən aşağı idi. Digər tərəfdən də başqa sahələrdə olduğu kimi bu sahədə də dərin tənəzzül baş vermişdi.

Ötən əsrin sonuna olan məlumata görə heyvandarlıq məhsulları idxalına sərf olunan valyutanın 40%-ni quşçuluq məhsulları təşkil edirdi. Halbuki qısa müddət ərzində bu sahədə sürətli irəliləyişə nail olmaq mümkün idi. Hazırda bu sahədə xeyli iş görülmüş olsa da, daxili bazar tam mənada yerli istehsal hesabına doyurulmamışdır. Real bazardakı vəziyyətə nəzər salsaq Fransa, Brazilya, Türkiyə, Polşadan idxal edilən toyuqların yerli istehsalçılarımız tərəfindən istehsal edilmiş toyuğun qiymətindən ucuz olduğunun şahidi oluruq. Buna əsas səbəb yemin xarici ölkələrdən idxal edilməsidir. Deməli daxilə yem istehsalını inkişaf etdirməklə bu problemin həllinə təkan vermək mümkündür.

Həmin ilin məlumatına görə Azərbaycana ərzaq məhsulları idxalına xərclənən valyutanın 1/6 hissəsi şəkər idxalına yönəldilir. Uzun müddət şəkər çuğundurunun emalı sənayesinin yaradılmasına investisiya cəlb edilmədiyinə görə bu sahədə irəliləyiş olmamışdı. Lakin, gec də olsa Azərsun Holding Azərbaycanda ilk olan şəkər zavodunun tikintisinə başlamışdır. İmişlidə tikilən bu zavodun inşasına 50-60 milyon ABŞ dolları investisiya qoymaq tələb olunur. Kənd təsərrüfatı nazirliyinin hesablamalarına əsasən Azərbaycan əhalisinin şəkərə olan illik tələbatı 200 min ton təşkil edir ki, bu tələbatı da həmin zavodda istehsal olunan şəkər hesabına ödəmək mümkün

olacaq. Lakin Azərbaycan bu qədər şəkərin istehsalı üçün tələb olunan 1,5-2 milyon ton şəkər çuğundurunun istehsal etmək iqtidarında olmadığına görə xammalın bir hissəsi İran və Türkiyədən idxal ediləcək.

Sadaladığımız görülmüş işlər bu sahədəki uğurlarımızın kifayətliliyi demək deyildir. Bu gün xarici ticarət sahəsindəki göstəriciləri təhlil etməklə əsas nailiyyətin əsasən neft sahəsi ilə bağlı olduğunu görürük. Belə ki, Azərbaycan respublikasının xarici ölkələrlə əmtəə dövriyyəsi balansını ümumilikdə müsbət olsa da, bu göstəricilərə ayrı-ayrı ölkə qruplarının təmsalında baxsaq, onda, vəziyyətin qeyri-qənaətbəxş olduğu açıq nəzərə çarpır. Əsasən inkişaf etmiş ölkələrlə ticarət əlaqələrimizin nəticəsi, yəni ticarət balansını müsbətdir. Bu da onunla əlaqədardır ki, Azərbaycanın xarici ticarətində neft və neft məhsullarının ixracı üstün mövqeyə malikdir və bu məhsullar həmin qrup ölkələrə ixrac edilir. İnkişaf edən, keçid iqtisadiyyatlı ölkələrlə isə aparılan ticarət əlaqələrində ticarət balansının mənfi olması qeyri-neft sektorunda vəziyyətin bir o qədər də yaxşı olmamasından xəbər verir. Bu gün Azərbaycanda ÜDM-un 28,6 faizi neft sektorunun payına düşür. Bu çox böyük bir rəqəmdir. Lakin prezident İlham Əliyev cənablarının da qeyd etdiyi kimi biz iqtisadiyyatımızı elə qurmalıyıq ki, sanki bizdə neft yoxdur. Əks təqdirdə iqtisadiyyatımızın birtərəfli inkişafı mənfi nəticələrə gətirib çıxara bilər.

Deyilənləri ümumiləşdirərək dünya ərzaq bazarında baş verən proseslərdə ziddiyyətlərin azalmadığını qeyd etməliyik. Əksinə yararlı torpaq sahələrinin əhali artımı, urbanizasiya və ekoloji böhran səbəbindən azalması ərzaq resurslarının proqnozlaşdırılan artım tempini əldə etməyə mane olur.

Qloballaşan iqtisadi proseslərin ərzaq təhlükəsizliyinə təsiri birmənalı olmamışdır. Milli ərzaq bazarları daxili imkanlardan daha çox istifadə etməyə meyllidirlər. Neft hasil edən ölkələr bu baxımdan bir qədər fərqli mövqedə olsalar da Azərbaycanda analoji meyllər dəstəklənməlidir.

ƏDƏBİYYAT

1.S.V. Salahov «Planlı təsərrüfatdan bazar iqtisadiyyatına keçid və iqtisadi inkişaf modelləri» mövzusunda beynəlxalq elmi konfransın materialları. 2.S.V. Salahov «İqtisadiyyat» qəzeti 8-14 oktyabr 2004. 3.H.A.Xəlilov «Milli ərzaq təhlükəsizliyi: bazar transformasiyaları və iqtisadi qloballaşma amilləri. 4.Bəyalı Ataşov. «Ərzaq təhlükəsizliyinin aktual problemləri» Bakı «Elm»-2005. 5. Аграрная экономика Азербайджана в условиях реформ А.А. Гулиев, Л.С. Аманова Баку 2001.